

DETERMINARE ȘI CADRU

Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii

1.1.1. Din când în când, chiar dacă nu în mod foarte frecvent, se remarcă strictețea limitelor impuse lingvisticii atunci când aceasta este înțeleasă, în sens saussurian, ca știință a „limbii”. Astfel, cu câțiva ani în urmă, un lingvist ceh, V. Skalička, semnala – și nu era primul care o făcea – necesitatea unei lingvistici a vorbirii (fr. *parole*)¹. Însă, într-un mod oarecum contradictoriu, el observa, pe de o parte, că o anumită lingvistică a vorbirii exista deja (se referea, anume, la studiile de stilistică realizate de școala idealistă), dar nu izbutea, pe de altă parte, să indice cu claritate care ar trebui să fie problemele acelei lingvistici. Adevărul este că e dificilă constituirea unei științe despre ceea ce rămîne cînd din vorbire se separă „limba”, pentru că ceea ce rămîne sînt fapte particulare și eterogene. Și mai greu este să se fundamenteze lingvistica privitoare la *parole* dacă se acceptă distincția stabilită de F. de Saussure² ca o distincție „reală”. Limba, în realitate, cuprinde și vorbirea; iar distincția între *langue* și *parole*, pe lîngă faptul că admite interpretări diferite, nu este „reală”, ci „formală” și metodologică³.

Recent, lingvistul italian A. Pagliaro, interpretînd în mod profitabil – chiar dacă, desigur, nu „ortodox” – distincția stabilită de F. de Saussure, propune din nou o lingvistică privitoare la *parole*⁴, înțeleasă, această

¹ V. Skalička, *The need for a linguistics of la parole*, în *Recueil linguistique de Bratislava*, I, Bratislava, 1948, pp. 21-38.

² Mă refer, se înțelege, la valoarea și la sensul pe care F. de Saussure a înțeles să le dea distincției operate de el. Distincția însăși dintre *limbă* și *vorbire* (*Sprache-Rede*) este anterioară lui Saussure. Se găsește la G. von der Gabelentz, F.N. Finck și A. Marty. Chiar și la H. Paul apar distincțiile, în parte analoge, dintre *Gemeinsprache* și *Sprache* (*Sprache* corespunzînd mai degrabă „limbajului”), și dintre „uzual” și „ocazional”.

³ Cf., în legătură cu aceasta, *Sistem, normă și vorbire*, în special III și IV, 4.2.

⁴ A. Pagliaro, *Glottologia*, Roma, 1955 (*Parte speciale. Linguistica della „parola”*). Este vorba de un curs predat în anul universitar 1954-1955.

parole, ca „momentul subiectiv al limbii, atitudinea particulară pe care funcționalitatea sistemului o asumă în actul prin care limba se realizează ca discurs”¹. Apoi, în patru studii, admirabile ca toate ale sale, același Pagliaro arată cum un fapt de „vorbire” devine „limbă”, inserîndu-se în tradiție, și cum, invers, posibilitățile „limbii” au fost utilizate de către trei mari poeți pentru a obține anumite valori expresive.

Este, însă, simptomatic faptul că cei doi învățați, în timp ce, pe de o parte, reliefează necesitatea unei lingvistici privitoare la *parole*, consideră, pe de altă parte, că ea nu ar fi integral și întocmai „lingvistică”. Skalička menționează anumite fapte (vorbirea concretă, răspunsul etc.) ca neapartinînd „limbii” și afirmă că studierea lor ar corespunde mai degrabă teoriei limbajului decît lingvisticii². Iar Pagliaro observă că „pe lingvist, momentul subiectiv îl interesează nu în relație cu conținutul de conștiință care se dorește a fi exteriorizat, ci în relație cu limba, cu datul istoric, acesta fiind obiectul studiului său”³.

1.1.2. Necesitatea reliefată de către cei doi autori, cu limitarea pe care amîndoi o semnaleză, permite unele precizări. În primul rînd, s-a constatat că distincția saussuriană nu a avut numai efectele urmărite de Saussure însuși. Saussure a introdus distincția *langue – parole* pentru a indica drept unic obiect al lingvisticii *limba* (fr. *langue*) „în sine și pentru sine”, și în această direcție s-a orientat întreaga lingvistică saussuriană structuralistă. Dar aceeași distincție a avut și efectul contrar: acela de a sublinia importanța problemelor vorbirii (fr. *parole*) și de a justifica, chiar dacă în sens negativ, o lingvistică a lor⁴. În al doilea rînd, este evident că, în ciuda negativității tezelor saussuriene privitoare la *parole*, nu există îndoială în privința exactității lor fundamentale: într-adevăr, se admite fără rezerve că o lingvistică a vorbirii ar trebui să-și afle justificarea prin schema saussuriană și în interiorul ei. Și, în al treilea rînd, se pare că se acceptă ca dat faptul că obiectul propriu și autentic al lingvisticii ar fi „limba”: *vorbirea*

¹ A. Pagliaro, *op. cit.*, p. 5.

² V. Skalička, *art. cit.*, p. 23.

³ A. Pagliaro, *op. cit.*, pp. 4-5.

⁴ Se știe că școala care se consideră cea mai fidelă principiilor saussuriene, cea de la Geneva (Bally, Sechehay, Frei) s-a dedicat tocmai studiului acestor probleme, încercînd să „completeze” (și uneori să corecteze) schemele lui Saussure.

(*parole*) ar putea fi luată în considerație numai în relație cu ea, ca „realizare a sistemului”. Această ultimă convingere are aspect saussurian și, fără îndoială, a fost stimulată de Saussure. Totuși, ea are rădăcini mai vechi și nu este în mod necesar un indiciu de saussurianism: în realitate, prin această centrare a interesului lingvisticii asupra „limbii”, Saussure nu se opunea lingvisticii tradiționale, ci – dimpotrivă – era de acord cu ea¹. Acest fapt ne face să înțelegem, în parte, de ce opoziția față de tezele saussuriene e atât de slabă în această privință. Lingvistica „limbii” (și a limbilor), deși înțeleasă în mod diferit, a fost și este corpul central al lingvisticii. De aceea, în timp ce istoricitatea limbii se impune chiar structuralismului, și vedem născându-se un „structuralism diacronic” – în ciuda echivalențelor stabilite de Saussure: *limbă-sincronie* / *vorbire-diacronie* –, în ceea ce privește ignorata lingvistică referitoare la *parole* reacția se manifestă numai sporadic și nu există un acord cu privire la ceea ce ar trebui să fie această lingvistică.

1.1.3. În orice caz, pare neîndoielnic faptul că trebuie recunoscută necesitatea unei anumite lingvistici care să se ocupe de *parole*. Numai că trebuie înlocuit termenul *parole*, care poate fi ambiguu, cu cel de *le parler* (sp. *el hablar*) în sensul de „activitate de vorbire, activitate lingvistică”. Însă, o dată admisă necesitatea menționată, e cazul să vedem dacă trebuie admise și limitările ei. Se cuvine să ne întrebăm dacă o *lingvistică a vorbirii* trebuie să se justifice în mod real din punctul de vedere al limbii și în interiorul schemei saussuriene. Să se observe că lingvistica vorbirii este considerată ca *altă* lingvistică și semnalată ca „necesară” (deși încă neconstituită) numai pentru că se acceptă distincția saussuriană și pentru că, implicit, se admite că lingvistica este știința „limbii”. Dar, din alt punct de vedere, ar fi mai bine cazul să ne întrebăm dacă există o lingvistică fără să fie lingvistica vorbirii. „Limba” însăși ce altceva este dacă nu un aspect al vorbirii?

¹ Nu este sigur – cum crede V. Skalička, *op. cit.*, p. 22 – că lingvistica presaussuriană a fost o „lingvistică a vorbirii”, nici că Humboldt a încurajat o asemenea lingvistică. Dimpotrivă, Humboldt a insistat, pe bună dreptate, asupra sistematicității vorbirii; iar lingvistica istorică, chiar cea mai „atomistă”, a fost întotdeauna și este în mod necesar (cf. 1.1.5) lingvistică a „limbii”: ea poate studia „cuvinte”, dar totdeauna ca „fapte de limbă”.

1.1.4. După opinia noastră, lărgirea sau reforma unei discipline nu trebuie să se justifice negativ, prin insuficiența schemelor care au fost impuse obiectului său, ci pozitiv, prin realitatea obiectului însuși. Dar obiectul lingvisticii („știința limbajului”) poate fi numai *limbajul*, sub toate aspectele sale. Iar limbajul se înfățișează în mod concret ca *activitate*, anume ca *vorbire* (afirmația lui Humboldt, că limbajul nu este *ἔργον*, ci *ἔνεργεια* nu e un paradox sau o metaforă, ci o simplă constatare). Mai mult: numai pentru că se manifestă ca activitate, limbajul poate fi studiat și ca „produs”¹. Într-adevăr, ca să amintim o distincție aristotelică, o activitate poate fi considerată: a) ca atare, *κατ' ἐνέργειαν*; b) ca activitate potențială, *κατὰ δύναμιν*; c) ca activitate realizată în produsele sale, *κατ' ἔργον*. Nu este vorba, evident, de trei realități diferite, ci de trei aspecte, mai bine zis de trei moduri de a considera aceeași realitate. Totodată, vorbirea e o activitate *universală* care se realizează prin indivizi *particulari*, ca membri ai anumitor comunități *istorice*. Prin urmare, ea poate fi considerată, în sens universal, în sens particular și în sens istoric.

Vorbirea κατὰ δύναμιν este „știința” de a vorbi [fr. *savoir parler*, sp. *saber hablar*], în care se pot distinge o treaptă universală, una particulară și alta istorică: aceasta din urmă este tocmai „limba” ca *avere lingvistică*, adică „știința” de a vorbi în conformitate cu tradiția unei comunități. *Vorbirea κατ' ἐνέργειαν* este, în plan universal, vorbirea pur și simplu: activitatea lingvistică concretă, privită în general; în plan particular, este *discursul* – actul sau seria de acte al(e) – cutării individ în cutare împrejurare; iar în plan istoric, este *limba concretă*, adică *un mod de a vorbi* specific unei comunități, care se stabilește, ca element esențial, în activitatea lingvistică a comunității. În ceea ce privește *vorbirea κατ' ἔργον*, nu poate exista un punct de vedere propriu-zis universal, căci avem de-a face totdeauna cu „produse” particulare: cel mult se poate vorbi de „totalitatea textelor”. *Vorbirea ca „produs”* este, în plan particular, tocmai *textul*, iar în plan istoric se identifică iarăși cu „limba”, căci „produsul istoric”, în măsura în care se păstrează (adică în măsura în care se acceptă ca model pentru

¹ Ceea ce apare efectiv și primar ca „produs” nu poate fi studiat ca atare (dacă nu se cunoaște activitatea care îi corespunde), ci numai ca „lucru”.

acte ulterioare și se inserează în tradiție), devine *vorbire κατά δύναμιν*, adică „știință” lingvistică¹.

1.1.5. Asta înseamnă că întreaga lingvistică a fost întotdeauna și este o lingvistică a vorbirii și că, în realitate, nu există altă lingvistică. Și „lingvistica limbilor” (lingvistica istorică) este o lingvistică a vorbirii, căci limbile *se vorbesc* ori *s-au vorbit*². „Limba” este, concret, un *mod istoric de a vorbi*. Pentru fiecare vorbitor ea este o „vorbire potențială”: o „știință” de a vorbi conform unei tradiții. Iar pentru lingvist este un *sistem dedus din vorbire*, după cum știau W. von Humboldt și H. Paul și cum au semnalat V. Pisani³ și diverși structuraliști nord-americani, fără să fi trecut prin furcile caudine ale sociologiei durkheimiene și ale distincției *langue-parole*. Până și ceea ce se cheamă „sistem al limbii” nu este altceva decât însăși sistematicitatea oricărei vorbiri istoricește determinată.

1.2.1. În ce sens, așadar, poate fi necesară o nouă lingvistică a vorbirii? În două sensuri, amîndouă esențiale.

În primul rînd, pare necesară o schimbare radicală a punctului de vedere: nu trebuie explicată vorbirea din punctul de vedere al limbii, ci invers. Și asta pentru că limbajul este în mod concret vorbire, activitate, și pentru că vorbirea e mai cuprinzătoare decât limba: în timp ce limba e în întregime conținută în vorbire, vorbirea nu e în întregime conținută în limbă. După părerea noastră, trebuie inversat cunoscutul postulat al lui F. de Saussure⁴: în loc de a ne situa pe terenul limbii, „trebuie să ne situăm din primul moment pe terenul vorbirii și să luăm vorbirea ca normă a tuturor celorlalte manifestări ale limbajului” (inclusiv ale

¹ Rămîn în afara limbajului propriu-zis – și, prin urmare, în afara lingvisticii – atît „putința de a vorbi” condiționată fiziologic și psihic („facultatea limbajului”) și „impulsul expresiv”, cît și textul ca realizare de valori (practice, logice, fantastice sau estetice). Lingvistica se ocupă numai de limbaj „ca atare”, adică de ceea ce Aristotel a definit ca „λόγος σημαντικός”.

² De asemenea, e neîntemeiată distincția radicală care s-a dorit a fi stabilită între lingvistica diacronică și cea descriptivă: e vorba de doua aspecte ale aceleiași lingvistici istorice. Și lingvistica descriptivă este „istorică”, deoarece limba este prin natura sa un „obiect istoric” (ceea ce nu vrea să spună că este un „lucru”).

³ Cf. V. Pisani, *La lingua e la sua storia*, în *Linguistica generale e indoeuropea*, Milano, 1947, pp. 9-19.

⁴ Cf. F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, trad. sp. *Curso de lingüística general*, Buenos Aires, 1945, p. 51.

„limbii”). Și, în loc să considerăm *vorbirea*, precum Pagliaro, ca „momentul subiectiv al limbii” (cf. 1.1.1), ar fi mai convenabil să considerăm *limba* ca „momentul istoricește obiectiv al vorbirii”. Din punctul nostru de vedere, studiul limbii e studiul unui aspect al vorbirii: un aspect al vorbirii care nu e abstract, nici exterior vorbirii înseși, care, firește, e fundamental, căci vorbirea este întotdeauna istorică: înseamnă totdeauna „a vorbi o limbă”.

1.2.2. În acest prim sens, o lingvistică a vorbirii se justifică, deci, ca lingvistică teoretică, urmînd să considere problemele limbajului din perspectiva activității lingvistice concrete. Istoricitatea vorbirii nu trebuie să ne facă să-i uităm universalitatea. Anume, trebuie să facem mereu distincție între *problemele istorice* ale limbilor (care pot fi „generale”) și *problemele universale* ale vorbirii. În multe cazuri, adoptarea la nivelul universal a punctului de vedere al „limbii” duce la absurdități incredibile sau la impasuri fără ieșire, și implică renunțarea din capul locului la rezolvarea problemelor care se pun. Astfel, funcțiunile lingvistice nu se pot defini prin raportare la limbi, ci numai prin raportare la vorbire. Categoriile verbale, de exemplu, nu au „definiție” paradigmatică, nici sintagmatică și nu sînt clase lexicale ale limbilor, ci moduri semnificative ale vorbirii – și de aceea „universale” (deși nu sînt „generale” din punct de vedere istoric) –, cărora, în limbi determinate, le corespund moduri formale determinate ale expresiei (care pot fi atît paradigmatic, cît și sintagmatic). Nu e posibil să definim o categorie „într-o limbă”, ci putem numai să verificăm dacă ea există sau nu în limba respectivă și, dacă există, să arătăm care este schema formală care îi corepunde: nu e posibil, de exemplu, să se stabilească *ce este* verbul sau adjectivul „în latină” sau „în germană”¹. Iar anumite probleme care se dovedesc a fi insolubile se prezintă în acest fel tocmai pentru că se pun în planul „limbii”, unde nu au soluție. Așa este, de exemplu, problema „schimbării lingvistice” și a „cauzelor” ei. O asemenea problemă nu există: în realitate, e vorba de problema permanentei constituirii și transmiterii a limbii prin intermediul vorbirii, de felul în care creația – determinată în diferite moduri – devine tradiție. Și asta nu e o problemă cauzală: e o problemă de tipul *pentru*

¹ Așa-numitele „definiții formale” sînt descrieri de scheme idiomatice, și nu definiții de categorii.

ce și cum, nu de tipul *de ce*. Există condiții în interiorul cărora acționează libertatea lingvistică și rațiuni de ordin final ale acestei libertăți, dar ele nu sînt „cauze” și nu acționează asupra „limbii”¹.

1.2.3. În al doilea rînd – dacă se acceptă necesara tripartiție a punctelor de vedere cu privire la activitatea lingvistică (cf. 1.1.4) –, este loc pentru o lingvistică a vorbirii în sens strict. Într-adevăr, există și este solid constituită *lingvistica limbilor*, adică a vorbirii la nivel istoric. Există, de asemenea, o *lingvistică a textului* sau a vorbirii la nivel particular (care este totodată studiul „discursului” și al respectivei „științe”). Așa-numita „stilistică a vorbirii” este tocmai o lingvistică a textului. În schimb, nu există, ca disciplină constituită, lingvistica vorbirii *κατ' ἐπέχειαν* la nivel universal (care, implicit, ar fi, în același timp, studiul respectivei *δύναμις*). Există, fără îndoială, premisele pentru constituirea acestei lingvistice, sub formă de sugestii și observații, mai mult sau mai puțin elaborate, risipite în lucrări cu caracter general². Dar asemenea premise, pe lângă faptul că sînt lipsite de sistematizare, rămîn în parte inoperante în plan descriptiv, pentru că se consideră că aparțin de lingvistica teoretică. În schimb, în opinia noastră, lingvistica vorbirii în sens strict ar fi o lingvistică descriptivă, o adevărată *gramatică a vorbirii*, și anume, o gramatică indispensabilă atît pentru interpretarea sincronică și diacronică a „limbii”, cît și pentru analiza textelor. Într-adevăr, din punct de vedere sincronic, limba nu oferă numai instrumentele exprimării și schemele ei, ci și instrumentele de transformare a „științei” de a vorbi în activitate; iar din punct de vedere diacronic, tot ce se întîmplă în limbă se întîmplă numai prin

¹ Mă ocup pe larg de această problemă în lucrarea mea *Sincronia, diacronia e historia*, Montevideo, 1958 [¹ *Sincronie, diacronie și istorie*, versiune în limba română de Nicolae Saramandu, București, 1997].

² Astfel, de exemplu, în: A. Gardiner, *The Theory of Speech and Language*, Oxford, 1951; Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Berna, 1950; L. Bloomfield, *Language*, New York, 1933; K. Bühler, *Sprachtheorie*, trad. sp. *Teoría del lenguaje*, Madrid, 1950. Dintre acești învățați, Ch. Bally este poate cel care a observat cel mai bine natura problemelor vorbirii, chiar dacă modul său de a pune problemele și soluționarea lor ridică serioase rezerve. L. Bloomfield aplică punctul de vedere al vorbirii în domeniul gramaticii propriu-zise și obține rezultate importante; vezi, de exemplu, capitolul despre „substituție” (*op. cit.*, pp. 247-263). În afară de asta, de multe probleme care ar aparține propriu-zis lingvisticii vorbirii s-a ocupat chiar gramatica limbilor.

vorbire. Totodată, analiza textelor nu se poate face cu exactitate fără a cunoaște tehnica activității lingvistice, căci depășirea limbii – care se manifestă în orice discurs – se poate explica numai prin posibilitățile universale ale vorbirii.

1.2.4. Obiectul propriu al „gramaticii vorbirii” ar fi, deci, tehnica generală a activității lingvistice. Sarcina ei ar trebui să fie aceea de a recunoaște și descrie funcțiile specifice ale vorbirii *κατ' ἐπέχειαν* și de a indica instrumentele ei posibile, care pot fi atît verbale, cît și extraverbale. Într-adevăr, așa cum s-a mai spus, vorbirea este mai cuprinzătoare decît limba: își utilizează propriile circumstanțe (în timp ce limba e în afara circumstanțelor) și recurge și la activități complementare nonverbale – ca mimica, gesturile, modalități de exprimare a manierelor, și chiar tăcerea –, adică la suspendarea intenționată a activității verbale¹. În afară de asta, tot ce nu este în mod permanent funcțional (distinctiv) în „limbă” poate deveni, în mod ocazional, funcțional în exprimarea verbală; iar în interiorul limitelor înseși ale funcționalității permanente există largi posibilități de selecție pentru a realiza funcțiuni ocazionale, după o tehnică ce trece dincolo de „limbă”, de idiomatic².

1.2.5. Tocmai acestei tehnici generale a vorbirii îi aparțin *determinarea*, ca ansamblu de operații, și *cadrele*, ca instrumente circumstanțiale ale activității lingvistice. Problema determinării va fi studiată aici numai în ceea ce privește *determinarea nominală*. În ceea ce privește „cadrele”³, ne vom limita la lărgirea inventarului, delimitînd o serie de cadre care, de obicei, nu sînt percepute sau se confundă cu altele, și la consemnarea schematică a posibilelor linii directe pentru studiul sistematic al funcțiilor lor.

¹ Cf. H.C.J. Duijker, *Extralinguale elementen in de spraak*, Amsterdam, 1946, unde se studiază mai ales interdependența dintre intonație și mimică. Firește, lingvistica nu are de ce să se dedice studiului descriptiv al activităților expresive nonverbale, studiu care poate fi lăsat în seama așa-numitei „științe a expresiei”. Dar nu poate să nu recunoască și să nu semnaleze funcția lor de modificatori ai vorbirii concrete. Astfel, deosebiri de exprimare care se constată între „limba vorbită” și „limba scrisă” se datoresc, în mare măsură, faptului că aceasta din urmă nu dispune de activități expresive complementare.

² Cf. stud. *Formă și substanță în sunetele limbii*, III, 3.3, în vol. Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală*, Buc., 2004, pp. 153-157.

³ Termenul „cadru” (sp. *entorno*) se folosește aici în sensul cu care apare la K. Bühler.

2.1.1. Corespund domeniului „determinării” toate acele operații care, în limbaj ca activitate, se execută *pentru a spune ceva despre ceva prin intermediul semnelor limbii*, adică pentru „a actualiza” și a orienta spre realitatea concretă un semn „virtual” (aparținând „limbii”) sau pentru a delimita, preciza și orienta referința unui semn (virtual sau actual). Însă, așa cum am precizat, aici ne interesează exclusiv determinarea nominală, pe care, în plus, o luăm în considerație numai în planul așa-numitului „limbaj enunțiativ”, adică în mod independent de orice intenție stilistică. Chiar așa stînd lucrurile, este vorba de o tehnică îndeajuns de complexă. Charles Bally, care a tratat destul de amplu această problemă¹, stabilește distincția, desigur importantă, între „actualizare” și „caracterizare”. Dar această distincție rămîne insuficientă. În realitate, determinarea nominală cuprinde cel puțin patru tipuri de operații, pe care le putem numi convențional: *actualizare, discriminare, delimitare și identificare.*

2.1.2. Instrumentele verbale care îndeplinesc aceste funcții pot fi numite *determinatori nominali*. Cu scopul de a face ca distincțiile necesare (referitoare la *funcții*, nu la *instrumente*) să pară clară din punct de vedere intuitiv, în cele ce urmează vom menționa, în fiecare caz, exemple de determinatori, cu referire specială la spaniolă. Aceasta, totuși, nu implică faptul ca derminatorii să aibă, fiecare, o funcție constantă, și numai una singură. Este o greșeală curentă a formalismului lingvistic (care nu coincide în întregime cu *funcționalismul*) aceea de a nu distinge întotdeauna și cu toată claritatea între *formă și funcție*. În realitate, aceeași trăsătură formală poate îndeplini diverse funcții, poate îndeplini mai multe funcții în același timp și poate chiar să fie funcțională în anumite cazuri și să nu fie în altele. Astfel, articolul este o trăsătură opozițională și are funcție determinativă în fr. *havre / le havre*, sp. *palmas / las palmas*, însă e inerent și afuncțional (din punct de vedere gramatical) în *Le Havre, Las Palmas*, și este opozițional, dar nu îndeplinește funcție determinativă în *Juana / la Juana*. Invers, aceeași funcție poate fi îndeplinită de diferite instrumente, și se poate

¹ Ch. Bally, *op. cit.*, p. 77 și urm. Multe sugestii și observații pertinente se pot găsi și la W.E. Collinson, *Indication. A Study of Demonstratives, Articles and other „Indicators”*, Baltimore, 1937. Cf. și L. Bloomfield, *Language*, pp. 203-204; K. Rogger, *Langue-Parole und die Aktualisierung*, în ZRPh, 70, 1954, pp. 341-375.

realiza chiar și fără ajutorul instrumentelor verbale. Astfel, în română articolul este actualizator, ca în toate limbile romanice, însă majoritatea prepozițiilor implică actualizarea (cf. *spre soare, pe scaun, pentru neam*); nici latina nu dispunea de instrumente pur și simplu actualizatoare, deși, firește, nu ignora actualizarea. În afară de asta, trebuie să observăm că, dacă o operație determinativă se dovedește a fi superfluă sau se realizează implicit (prin alți determinatori sau prin context), instrumentele specifice operației implicate se pot folosi pentru realizarea altor funcții. Astfel, articolul folosit cu cuantificator are funcție individualizantă (cf. fr. *les deux hommes*, sp. *los dos hombres*) și, aplicat la un nume prin sine însuși actual și individual, poate îndeplini funcție stilistică (cf. fr. *Clémenceau, le Clémenceau*). În sfîrșit, trebuie să precizăm că se vor da ca exemple mai ales elemente în care „instrumentalitatea” (funcția morfematică) este constantă sau, cel puțin, uzuală, chiar dacă nu va fi vorba numai de simple „morfeme”, ci, adesea, și de elemente semantice (cf. cuantificatori de tipul sp. *una docena de* „o duzină de”, *una serie de* „o serie de”). Însă diferite alte elemente pot îndeplini funcții ocazional determinative. Astfel, sintagma *que vino ayer* („care a venit ieri”) este specificatoare și selectoare în *el hombre que vino ayer dice que...* („omul care a venit ieri zice că...”), dar nu este așa în *Juan, que vino ayer, dice que...* („Juan, care a venit ieri, zice că...”). Prin urmare, ceea ce urmează să se spună despre „determinatori” trebuie să înțelegem că se referă la aceste trăsături formale considerate ca instrumente ale cutărei sau cutărei *funcții*, și nu ca simple elemente materiale.

2.2.1. Operația determinativă fundamentală – și, în mod ideal, primară – este, fără îndoială, *actualizarea*. Numele aparținînd competenței idiomatiche nu sînt „actuale”, ci „virtuale” nu semnifică „obiecte”, ci „concepte”. În măsura în care ține de limbajul *κατά δόξαν*, un nume *numește* un concept (care este, tocmai, semnificația virtuală a numelui însuși) și numai în mod potențial *desemnează* toate obiectele ce cad sub acel concept. Numai în vorbire un nume poate *denota* obiecte¹. Altfel spus, un nume considerat în afara activității

¹ Cînd un nume se aplică în mod intenționat pentru a denota un obiect subordonat altui concept decît cel „numit” de numele însuși, spunem că ne aflăm în fața unei metafore. Firește, o metaforă se recunoaște ca atare în măsura în care ambele valori

lingvistice este totdeauna nume al unei „esențe”, al unei „ființe”, ori al unei *identități*, care poate fi identitate aparținând unor obiecte diferite (reale, posibile sau eventuale), ca în cazul numelor comune, sau „identitatea unui obiect cu el însuși” (*identitate istorică*), precum în cazul numelor proprii; nu se referă la *ipseitate*¹, din moment ce pentru aceasta e necesar un act concret de referință. Pentru a transforma competența lingvistică în vorbire – pentru a spune ceva despre ceva cu ajutorul numelor – este deci necesar să orientăm semnele respective spre obiecte, transformând desemnarea potențială în desemnare reală (*denotare*). Așadar, „a actualiza” un nume înseamnă tocmai această orientare a unui semn conceptual către domeniul obiectelor. Sau, mai strict, actualizarea este operația prin care semnificația nominală se transferă de la „esență” (identitate) la „existență” (ipseitate) și prin care numele unei „ființe” (de exemplu, sp. *hombre* „om”) devine denotatul unei „entități” (de exemplu, *el hombre* „omul”), al unui „existențial” căruia identitatea semnificată i se atribuie prin actul însuși al denotării². Este vorba, așadar, de integrarea primară între o „cunoaștere” actuală și o „știință” anterioară, care se manifestă prin denotarea a ceea ce se cunoaște cu numele a ceea ce este știut.

2.2.2. În multe limbi o astfel de operație pretinde instrumente verbale specifice, care sînt tocmai „actualizatorii”³. Actualizatorul prin

(„denumitul” și „denotatul”) se percep în același timp ca diferite și ca asemănătoare. Tema metaforei aparține și ea lingvisticii vorbirii. Deocamdată devine evident faptul că metafora nu e „o comparație abreviată”; dimpotrivă, comparația este o metaforă explicită.

¹ Într-o exprimare de tipul „A este om, animal, poet, copil etc.”, numim *ipseitate* elementul A considerat independent de ceea ce se spune despre el (și de faptul că se află implicat chiar în subiect), iar *identitate* faptul că în fiecare caz se vorbește despre A.

² Trebuie să se înțeleagă faptul că „obiectele” despre care se vorbește sînt obiectele semnificate ca atare („intenționale” sau „existențiale”), cărora nu e necesar să le corespundă obiecte „existente” în mod natural. Distincția între obiect „intențional” și obiect în mod empiric „real” nu este relevantă din punct de vedere lingvistic.

³ Ca să excludem echivocurile, trebuie subliniat faptul că, spunînd că un actualizator „actualizează un semn virtual”, folosim un mod de a vorbi convențional și impropriu, deoarece, în realitate, cel care „actualizează” nu este „actualizatorul”, ci intenția de semnificare a vorbitorului: actualizatorul nu face decît să facă cunoscută în mod material actualizarea. Această observație este valabilă pentru tot ceea ce se va spune în continuare cu privire la instrumentele verbale (care nu cuantifică, nu selecționează etc., ci doar fac cunoscută cuantificarea, selecționarea etc.) și, în general, pentru limbajul folosit de

excelență este articolul numit „definit” sau „hotărît”. În schimb, articolul numit „generic” sau „nehotărît” poate fi, în același timp, cuantificator și particularizator. Și, chiar în ceea ce privește articolul „hotărît”, exemple mai evidente ar fi cele de tipul engl. *the* sau magh. *a, az*, căci în spaniolă, ca în diferite alte limbi, articolul este și morfem de gen și număr (cf. sp. *la crisis / las crisis* „criza / crizele”). Numai în anumite cazuri articolul poate fi considerat simplu actualizator, de exemplu în sp. *el alma* „sufletul”, în care genul nu este indicat¹, iar numărul poate rezulta și din opoziția *alma / almas*. Dar, în general, actualizarea este numai funcția specifică, nu și unica funcție a articolului.

În numeroasele limbi în care articolul nu există, ca latina și majoritatea limbilor slave, pura actualizare și, ca urmare, simpla opoziție dintre esență și existență nu au nici o manifestare explicită, ci se exprimă numai implicit prin cadre, sau împreună cu alte funcții, ca „localizarea” (cf. lat. *liber / hic liber*, scr. *knjiga / ova knjiga*). Și chiar în limbile care cunosc articolul există nume care nu necesită actualizatori, ele actualizîndu-se prin simplul fapt de vorbire sau prin funcția pe care numele în cauză o îndeplinește în propoziție; așa sînt, de exemplu, numele proprii. Totuși, numele proprii pot avea articol inerent și pot chiar să-l primească, deși nu ca actualizator (cf. 2.1.2)¹.

2.2.3. Menționăm faptul că ceea ce „se actualizează” nu sînt „conceptele”, care – prin definiție – reprezintă semnificații virtuale. De aceea, formularea lui Ch. Bally: „Actualiser un concept, c'est l'identifier à une représentation réelle du sujet parlant”² – în ciuda

lingvistica descriptivă. De asemenea, trebuie semnalat faptul că opoziția dintre esență și existență reprezintă o distincție intelectuală și nu o separație reală: esența nu se atribuie din afara entităților, ci se recunoaște în ele.

¹ În spaniolă, art. masc. sg. *el* înlocuiește art. fem. sg. *la* înaintea substantivelor feminine care încep cu a sau ha tonic: *el alma, el habla*.

² De altfel, prezența sau absența articolului este indiferentă în ceea ce privește semnificația categorială. De aceea, contrar interpretării lui K. Vossler, *Frankreichs Kultur und Sprache*, trad. sp. *Cultura y lengua de Francia*, Buenos Aires, 1955, pp. 111-112, faptul că unele nume (*Deus, Diables, Enemis, Enfer, Paradis, Finimuz, Soleilz, Raison, Paix* etc.) s-au folosit în vechea franceză fără articol nu înseamnă că ele erau considerate „nume proprii”, ci înseamnă numai că erau „actuale prin ele însele”, *la fel ca numele proprii*.

³ Ch. Bally, *op. cit.*, p. 77.

sută, o mie, toți, zero, o duzină etc., iar nedefiniți: puțini, mulți, destui, diverși, atîți, cîți?, cîțiva (în construcții ca: am cîțiva prieteni), unii, fr. des, sp. unos etc.¹ Un tip particular de cuantificare este *singularizarea* (cuantificarea ca *um*). În plus, domeniului cuantificării îi aparține, de asemenea, variațiunea gramaticală de număr².

Simpla cuantificare este o discriminare *eventuală* și *internă*: nu implică *aplicarea*, ci numai *aplicabilitatea* numărului la un grup de particulari, și nu opune acest grup altor particulari din aceeași „clasă” (sau de același „tip”), adică nu implică nici o „selectare”. Acest lucru este sigur chiar în ceea ce privește singularizarea; astfel, *un om*, într-un enunț matematic de felul: „*un om*, și încă *un om*” nu se prezintă ca aplicat, ci numai ca aplicabil la „*un om*” în particular, și nu opune în nici un fel pe „*un om*” lui „*altor oameni*”.

2.3.4. În schimb, *selectarea* este o discriminare „reală” și *externă*. Pe lângă faptul că implică cuantificarea (deși nu cuantificarea numeric definită, care apare numai în cazul individualizării), ea implică *aplicarea* numelui la un grup de particulari și, în același timp, semnalizează o separare sau o opoziție (afirmată sau negată) între obiectele denotate și restul „clasei” sau „tipului” de care aparțin. Selectarea poate fi și ea *nedefinită* (*particularizare*) sau *definită* (*individuate*), și, ca urmare, instrumentele verbale corespunzătoare (*selectorii*) pot fi, respectiv, *particularizatori* sau *individuatori*. Particularizatorii implică o opoziție de tipul *umul* (*unii*) / *alții*, *individuatorii* – o opoziție de tipul *umul* (*unii*) / *ceilalți*³. Astfel, sînt

¹ Pentru a simplifica într-un fel problema, ne referim exclusiv la *cuantificatorii de clasă* (*numeratorii*). Dar există și *cuantificatorii de materie*, care indică măsura sau măsurabilitatea porțiunilor de materie denotate, precum *puțin*, *mult*, *atîta*, *o bucată de* etc. (cf. „*puțin aer*”, „*multă apă*”, „*atîta aur*” etc.).

² Dar nu numărul ca atare: forme ca lat. *castra*, sp. *bodas* „nuntă”, *Las Palmas* sînt plurale, dar nu implică nici o cuantificare actuală (realizată în momentul vorbirii).

³ Lui „*un om*” îi poate corespunde o *entitate oarecare* dintre diferitele entități „*om*” (de exemplu, „*Pedro*”, „*Luis*”, „*Juan*”, „*Antonio*” etc.); lui „*cutare om*” îi poate corespunde numai o entitate determinată (fie „*Pedro*”, fie „*Luis*”, fie „*Juan*”, fie „*Antonio*” etc., dar nu indiferent care dintre ei). Cf. la E. Husserl, *Erfahrung und Urteil*, ed. L. Landgrebe, Hamburg, 1948, pp. 446-447, distincția pe care o face între „*particular*” și „*singular*”: „*eine Rose ist gelb*” – „*diese Rose ist gelb*” („*un trandafir este galben*” – „*acest trandafir este galben*”). În terminologia noastră, exemplele lui Husserl sînt amîndouă „*singulare*”, însă, pe cînd primul este un simplu „*particularizat*”,

simpli particularizatori: sp. *un*, rom. *un* (în contexte nematematice), sp. *algún*, rom. *vreun*, sp. *algunos*, rom. *unii* (în construcții ca sp. „*algunos hombres son buenos*”, rom. „*unii oameni sînt buni*”), sp. *ningun*, rom. *nici un*, sp. *cada*, rom. *fiecare*, sp. *todo* (lat. *omnis*), sp. *cualquier*, rom. *oricare* (*orice*) (ca în rom. *oricare* (*orice*) *om*), sp. *otro*, rom. *alt*. Sînt, în schimb, *individuatori*: sp. *cuál?*, rom. *care?*, sp. *qué?*, rom. *ce?*, sp. *tal*, rom. *atare*, sp. *el mismo*, rom. *același*, sp. *el otro*, rom. *celălalt*, sp. *los demás*, rom. *ceilalți*, sp. *dicho*, rom. *numitul*, sp. *el antedicho*, rom. *sus-numitul*, sp. *nombrado* „*numitul*”, lat. *alter*, *neuter*, sp. *el primero*, rom. *primul*, sp. *el segundo*, rom. *al doilea*, sp. *el último*, rom. *ultimul*; iar într-un exemplu ca sp. *busco un médico* / *busco a un médico* („*caut medic*” / „*caut un medic*”), în care apare o opoziție între un simplu „*particular*” și un „*individual*”, aceeași funcție este îndeplinită de prepoziția sp. *a*¹. Pot fi *individuatori* și „*specificatorii distinctivi*” aplicați la „*actuali*” (cf. 2.4.3), propozițiile relative (cf. 2.1.2), articolul aplicat la cuantificatori numeric definiți (sp. *los dos ojos*, rom. *cei doi ochi*), complementele de specificare exprimate prin nume proprii (cf. sp. „*las orillas del Tiber*”, „*malurile Tibrului*”, sp. „*la historia de Roma*”, „*istoria Romei*”) etc. Dar în toate aceste cazuri, ca aproape totdeauna în individuate, intervin și cadrele; astfel, sp. *la capital de Francia* „*capitala Franței*” este un individuat, datorită semnificației cuvîntului *capital* „*capitală*”, în timp ce în sp. *la ciudad de Francia* „*orașul din Franța*” același complement (*de Francia*) nu individuează, în ciuda funcției de „*specificator distinctiv*”. În general, în cadre stabilite, prezența articolului nehotărît indică de obicei un „*particularizat*”, în timp ce prezența articolului hotărît indică, de obicei,

al doilea este un „*individuat*” și „*localizat*”. Distincția este analogă aceleia mai vechi, dintre *ideea particulară* (de exemplu, „*algún filósofo*”, „*vreun filozof*”) și *ideea individuală* (de exemplu, „*Socrate*”); cf. J. Balmes, *Lógica*, Paris, f.a., p. 31. Într-adevăr, numele proprii sînt nume „*individuale*”, adică nume de entități „*individuate*”.

¹ Nu este vorba aici de „*relația animată sau inanimată a subiectului cu obiectul*”, ca în exemplul semnalat de K. Vossler, *Algunos caracteres de la cultura española*, Buenos Aires, p. 64 („*querer un criado* / „*querer a un criado*” („*a avea nevoie de un servitor*” / „*a iubi un servitor*”), în care simplei opoziției nedefinit / definit i se adaugă o opoziție mai complexă, datorită semnificației diferite pe care verbul *querer* o capătă în cele două construcții.

un „individuat”¹. Totuși, într-un exemplu ca: sp. *busco a un médico / busco al médico*, rom. *caut un medic / caut medicul*, opoziția care se stabilește nu este de grad de determinare, ci apare între un „individuat numai pentru vorbitor” și un „individuat atît pentru vorbitor, cît și pentru ascultător”. În plus, se pot distinge diferite nuanțe intermediare; astfel, selectorii de felul sp. *cierto*, rom. *un (o) anume*, sp. *determinado*, rom. *un (o) anumit(ă)* nu indică de fapt un „individuat”, ci, mai degrabă, un „individuable” (cf. sp. *cierto escritor*, rom. *un anume scriitor*, sp. *determinado día*, rom. *o anume (anumită) zi*). Ca un tip special de individuare se poate considera *individualizarea* (individuarea unui singular).

2.3.5. În sfîrșit, *situarea* este operația prin care obiectele denotate „se situează”, adică se relaționează cu „persoanele” implicate în discurs și se raportează la circumstanțele spațio-temporale ale discursului însuși. Instrumentele sale verbale specifice sînt *situatorii*, care pot fi *posesivi* (sp. *mi* „meu”, *tu* „tău”, *su* „său”, *nuestro* „nostru”, *vuestro* „vostru”, și pluralele lor) sau *deictici* (*localizatori*: sp. este „acesta”, *ese* „acesta, acela”, *aquel* „acela”, și pluralele lor). Într-adevăr, „situarea” poate semnala o relație particulară de dependență sau interdependență între entitățile determinate, ori o relație oarecare între „persoanele” care în mod automat apar în discurs (aceasta fiind o „vorbire a *cuiva* cu *altcineva* despre *ceva*”), și, în acest caz, este o *situare posesivă*; sau poate semnala spațiul ocupat de entitățile denotate, în raport cu circumstanțele discursului, și în acest caz este o *situare localizatoare* sau *deictică* (*localizare*, *deixis*). În spaniolă, unde, la fel ca în latină, există trei grade deictice, localizarea poate distinge între apropierea de prima și de a doua persoană (*este*, *ese*), în afară de faptul că poate indica non-apropierea față de aceste persoane, semnalînd obiectele ca fiind situate în locul nedeterminat aparținînd așa-numitei „persoane a

¹ Dar asta nu înseamnă că individuarea s-ar efectua *prin mijlocirea* articolului. În legătură cu aceasta, L. Bloomfield, *Language*, pp. 203-204, vorbește, pe drept, despre o opoziție între „*unidentified specimens*” și „*identified specimens*”, dar include articolul engl. *the* între determinatorii definiți. O astfel de includere este discutabilă, pentru că articolul nu individuează prin el însuși. În cazurile în care pare să se întîmple așa (de exemplu, „*Ați citit cartea?*”, „*Tocmai privesc harta*”), individuarea e dată, în realitate, de cadrele verbale și extraverbale.

treia” (*aquel*)¹. În ceea ce privește posesivele, trebuie să observăm că, în spaniolă, sînt actualizatori implicați cele antepuse (*mi*, *tu* etc.)², dar nu și cele postpuse (*mio*, *tuyo* etc.), care funcționează ca simple adjective. Și chiar posesivele antepuse, în ciuda faptului că sînt „individuatori”, nu se prezintă, în mod necesar – în raport cu determinanții lor –, ca aparținînd unei „clase”: sub acest aspect, posesivele sînt numai „indicatori” opoziționali, fără să fie constanți (cum sînt deicticele)³.

2.3.6. Cu localizarea, procesul de determinare a unui virtual ajunge în faza lui finală, în care semnul deja „actualizat”, „cuantificat” și

¹ S-a remarcat deja în mai multe rînduri că așa-numita „persoana a 3-a” nu este de fapt așa ceva; cf. É. Benveniste, *Structure des relations des personnes dans le verbe*, în BSLP, XLIII, 1948, pp. 11-12; V. Skalička, *op. cit.*, p. 27; F. Lázaro Carreter, *Diccionario de términos filológicos*, Madrid, 1953, p. 264 (unde se acceptă punctul de vedere al lui Benveniste). Prin aceasta vrea să se spună că „persoana a 3-a” indică doar faptul că este vorba de *altă* persoană în raport cu participanții la actul de comunicare. *Eu* și *tu* au o localizare definită pozitiv, în timp ce persoana a 3-a (*el*) se situează numai negativ (cu privire la relația *eu – tu*). Prin urmare, și deixis-ul corespunzător „locului persoanei a 3-a” semnaleză numai o localizare negativă. De aici rezultă că pentru acest deixis se poate face uneori (și, în anumite limbi, se face întotdeauna și în mod necesar) distincția dintre *localizarea nedeterminată* și *localizarea determinată* sau *imediat determinabilă* („obiect aflat în raza vizuală a vorbitorilor”); cf. ital. *quello / quello lì, quello là*. Pentru același caracter relativ nedeterminat al persoanei a 3-a, situarea progresivă care îi corespunde poate necesita precizări ulterioare, normale sau eventuale; cf. lat. *eius / suus*, sp. *suyo / suyo propio, propio*. Totodată, localizarea pozitivă a lui *el* sau *acel* se poate manifesta prin cadre sau prin gest (care indică *direcția* în care se poate găsi obiectul). În legătură cu aceasta, trebuie observat că localizatorii nu sînt direcționali; ei semnaleză numai „regiunea” și „distanța”: direcția trebuie s-o indice gestul. Indicația prin gest și deixis-ul verbal – departe de a avea funcție identică, cum s-a susținut uneori (cf., de exemplu, K. Bühler, *op. cit.*, p. 94) – au funcții diferite și complementare.

² Același lucru se întîmplă în franceză, engleză, germană etc. În italiană, în schimb, cu excepția unor cazuri particulare (*mio padre, mio figlio* etc.), posesivele nu implică actualizarea și aparțin mai degrabă tipului „semnificatorilor distinctivi” (cf. 2.4.3). Să se compare diferența care există în spaniolă între *mi amigo* și *amigo mio*. Ca posesivele din spaniolă se comportă în română deicticele: cf. *acest om*, dar *omul acesta*.

³ O expresie ca „*Así es mi España*” nu implică faptul că obiectul „*España*” este gîndit ca exemplu dintr-o clasă. Cf., în schimb, valoarea generică pe care aceeași formă o capătă într-o opoziție precum: „*Mi España no es tu España*”. Totodată, această opoziție se poate indica și numai prin accentual de insistență pe posesiv: „*Así es MI España*” (dar se poate ca a ta să nu fie așa).

„selecționat” se îndreaptă spre denotația unui obiect integral determinat, într-o circumstanță real determinată. Numele „individuate” denotă și ele obiecte integral determinate (cel puțin pentru vorbitor); dar simpla individualizare nu implică „localizarea”, după cum rezultă, în mod evident, mai ales din exemple ca sp. *busco a un médico*, rom. *caut un medic*, sp. *busco al médico*, rom. *caut medicul*¹, unde este vorba de „individuați” particulari, dar nu „localizați”². Funcțiile determinative semnalate până aici pot, prin urmare, să fie ordonate în seria: *actualizare – cuantificare – selecție (individualizare) – situare (localizare)*, în care fiecare funcție le implică pe precedentele, dar nu și pe următoarele. Adică, prima nu o implică pe nici una dintre celelalte, în timp ce ultima le implică pe cele trei anterioare. Actualizarea este funcția determinativă cea mai simplă, iar localizarea este cea mai complexă.

2.3.7. Însă, firește, această ordine a funcțiilor determinative este ideală, nu reală (nici materială). Nu e nimic contradictoriu în faptul că o determinare oarecare nu se manifestă material, sau că se efectuează numai dacă se dovedește absolut necesară, ori că pur și simplu lipsește. Astfel, se știe că există limbi în care nu se manifestă variația gramaticală după număr, iar cuantificarea este indicată numai unde e indispensabilă. Totodată, în vorbirea concretă, diferitele determinări necesare în fiecare caz nu apar succesiv, ci simultan.

Nu este vorba de o ordine *genetică*. Genetic, în măsura în care geneza *funcțiilor* determinative (sau, mai bine zis, a instrumentelor lor specifice) aparține istoriei, se verifică mai degrabă ordinea inversă: de la mai complex la mai simplu. Astfel, cel puțin în ceea ce privește actualizarea, nu există îndoială că ea rezultă de obicei din deixis (care o implică), prin intermediul unui proces analitic progresiv de „autonomizare”: articolele apar ca urmare a deteriorării funcționale a

¹ În alte cazuri pot subzista îndoieli. Ceea ce se și întâmplă, pentru că instrumente ca *dicho* „numit(ul)”, *el antedicho* „sus-numitul”, *el nombrado* „numitul” etc. nu sînt individualizatori puri: în realitate, implică un fel de deixis.

² Desigur, se poate spune și „*busco a este médico*”, rom. „(il) caut pe acest medic”, dar în acest caz este vorba de un obiect „prezent în discurs” (de exemplu, un medic care tocmai a fost numit) sau care este prezentat cumva (de exemplu, într-o fotografie), iar ceea ce se „caută” este obiectul real corespunzând obiectului prezentat verbal (sau corespunzând imaginii). Obiectele „prezente într-un discurs” nu sînt numai obiectele prezente în circumstanța discursului însuși.

deicticelor. Acest fapt explică dezvoltarea, aparent divergentă, a lat. *ille*, pe de o parte spre sp. *el* (articol), pe de altă parte spre sp. *él* („pronume de persoana a 3-a”): în realitate, *ille* nu a căpătat valori „noi”, nu a trecut la îndeplinirea „altor funcții”, diferite de cele pe care le îndeplinea în latină, ci numai a suferit o mai mare sau mai mică reducere funcțională, deși, în ambele cazuri, în același sens. În poziție „adjectivală”, *ille* și-a pierdut funcția localizatoare și pe cea individualizatoare, rămînînd simplu actualizator (și, de asemenea, în mod normal, singularizator); în poziție „pronominală”, a trecut de la „localizator” la „individualizator” al unui obiect cunoscut (deja numit), pierzîndu-și numai funcția localizatoare. Și, fără îndoială, o asemenea reducere funcțională a putut să se producă, inițial, numai în cadre care (prin prezența reală sau contextuală a obiectelor) făceau superfluă și inoperantă o parte a funcționalității deicticelor. Când Sf. Augustin spune „ubi veniemus ad *illam* aeternitatem”, se referă, poate, la „acea eternitate”, însă eternitatea este prezentă în discurs și nu trebuie să fie localizată, din care cauză deicticul se poate înțelege ca un simplu actualizator („eternitatea”).

2.4.1. Actualizarea și discriminarea, în ciuda faptului că sînt operații diferite, se situează în aceeași linie ideală, pentru că reprezintă faze succesive ale aceluiași proces determinativ, adică ale procesului care merge de la *virtual* la *actual* și de la *plurivalența* („universalitatea”) desemnării potențiale la *monovalența* („particularitatea”) denotării concrete. Aceste operații nu modifică posibilitățile de desemnare ale semnului, ci numai le realizează, și nu „limitează” denotarea, ci numai o particularizează. De natură cu totul diferită sînt, în schimb, operațiile care constituie *delimitarea*. Acestea modifică posibilitățile de desemnare ale semnului, circumscriind „denominația” (parțializînd „conceptul”), ori „limitează” denotarea, în sens extensiv sau intensiv, orientînd referința spre *o parte* sau spre *un aspect* al denotatului particular¹.

¹ Deși, firește, unul dintre modurile de „a limita” denotarea este acela de a indica în mod expres globalitatea ei, non-parțialitatea ei (de exemplu, sp. „*todo el libro*”, rom. „*toată cartea*”, sp. „*el hombre considerado en todos sus aspectos*”, rom. „*omul considerat sub toate aspectele sale*”).

2.4.2. Instrumentele verbale ale „delimitării” pot fi numiți *delimitatori*. Aparțin acestui tip de determinatori nominali cele mai multe dintre așa-numitele „complemente ale substantivului” constituite din cuvinte dotate cu semnificație categorială și lexicală (adjective, propoziții atributive, nume în apozitie etc.). Este vorba de elemente care, firește, nu îndeplinesc funcții morfematice (cf. totuși 2.1.2 și 2.3.4) și care se pot aplica atât virtualelor, cât și actualelor. Când se aplică numelor actuale (chiar dacă acestea nu sînt „actualizate” prin instrumente), multe dintre aceste nume pretind de obicei articolul, în limbile în care acesta există (cf. sp. *Cataluña*, dar sp. *la vieja Cataluña*).

2.4.3. În cadrul delimitării putem distinge: *explicarea*, *specializarea* și *specificarea*, cu instrumentele corespunzătoare: *explicatori*, *specializatori* și *specificatori*¹. „Explicatorii” evidențiază și accentuează o caracteristică inerentă a numitului sau denotatului: de exemplu, „vastul ocean”, lat. „*ovis patiens iniuriae*”, sp. „*Granada la bella*”, fr. „*le preux Charlemagne*”. „Specializatorii” precizează limitele extensive sau intensive între care este considerat determinatul dintr-un punct de vedere „intern”, adică fără a-l izola și a-l opune altor determinabili susceptibili de a fi încadrați sub aceeași denotație: de exemplu, sp. „*todo el hombre*”, „*todo* (lat. *totus*) Madrid”, „*la vida entera*”, „*la España visigótica*”, rom. „*Dacia romană*”, sp. „*el sol matutino*”, rom. „*soarele matinal*”, sp. „*luna de medianoche*”, rom. „*luna de la miezul nopții*”, sp. „*el día en el ocaso*”, rom. „*ziua la lăsatul serii*”, sp. „*el cielo austral*”, „*el hombre en cuanto sujeto pensante*”, „*los españoles como guerreros*”, „*Cervantes como poeta*”, rom. „*Rebreanu ca dramaturg*”. Și „specificatorii” restrîng posibilitățile referențiale ale unui semn, adăugînd semnului note care nu sînt inerente semnificației acestuia: de exemplu, sp. „*castillo medieval*”, rom. „*cetate dacică*”, sp. „*niño rubio*”, „*las aves acuáticas*”, rom. „*păsări de noapte*”, sp. „*el presidente de la República*”, rom. „*președintele republicii*”, sp. „*el cura de nuestro pueblo*”. Aplicați la virtuali, specificatorii delimitează alte clase, mai puțin ample, în interiorul claselor respective (cf. sp. *hombre / hombre blanco*); aplicați la actuali, ei reprezintă obiectele denotate ca

¹ „Caracterizatorii” lui Ch. Bally sînt delimitatori care pot aparține oricăruia dintre aceste trei tipuri, cu singura condiție de a fi „virtuali”.

aparținînd unor clase care, la rîndul lor, sînt incluse în clase mai largi (un *niño rubio* aparține clasei „*niño rubio*”, care, la rîndul său, este membru al clasei „*niño*”). Vom numi acest tip de determinare *specificare distinctivă*.

2.5.1. Formal analogă „specificării distinctivă”, însă radical deosebită de aceasta din punct de vedere funcțional, este *specificarea informativă* sau *identificarea*, care trebuie considerată ca un tip autonom de determinare și ale cărei instrumente vor fi numite aici *identificatori*. Identificarea este operația prin care se precizează semnificația unei forme „plurisemantice”, cu scopul de a asigura înțelegerea ei de către ascultătorul actual sau posibil; cf. de exemplu: sp. „*hoja de papel*”, rom. „*foaie de hîrtie*”, sp. „*hoja de afeitare*”, rom. „*lamă de ras*”, sp. „*cuadro de fútbol*”, rom. „*echipă de fotbal*”, sp. „*lengua-idioma*” [adică: *nu* limba în sens anatomic], „*el sol moneda*” [nu *sol*, astru], fr. „*pomme de terre*” [nu *pomme* „măr”] sau „*pomme-pomme*” [nu *pomme* „cartof”].

La identificare nu e vorba de a orienta spre denotarea realului și particularului o semnificație virtuală și universală, nici de a „limita” denotarea, ci de a semnală ascultătorului tocmai această semnificație. În alți termeni, nu este vorba de a orienta o valoare spre „lucruri”, ci de a-l orienta pe ascultător spre o valoare semantică. Identificarea este, prin urmare, o operație care nu se realizează prin *semnificație* (ca cele trei anterioare), ci prin *forme*, în vederea *atribuirii de semnificație* de către interlocutor; ea se realizează pentru ca formele să devină *neechivoce*, adică pentru ca ascultătorul să le atribuie anumite semnificații și nu altele.

2.5.2. Tocmai de aceea și numele proprii pot primi identificatori. Într-adevăr, numele proprii, fiind individuale, rar au nevoie de actualizatori (dat fiind că la ele desemnarea coincide cu denotarea) și nu pot primi discriminatori (cu excepția posesivelor; cf. nota 39). În schimb, pot primi delimitatori care nu implică discriminarea (cf. 2.4.3) și, firește, pot primi (iar adesea au nevoie de) identificatori (ocazionali, uzuali și chiar constanți): numele proprii sînt prin ele însele *individuale*, dar nu sînt prin ele însele *neechivoce*¹. Astfel, numele de botez se

¹ „Determinarea” numelor proprii despre care vorbește H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*⁵, Halle, 1920, p. 81, este tocmai „identificarea”.

identifică prin numele de familie („Francisco *Quevedo*”)¹; numele de regi, împărați, papi etc. – prin numerale („Felipe *Segundo*”) sau prin supranume („Fernando *el Santo*”); numele geografice – prin alte nume de același fel sau prin nume comune și adjective („Santiago de Chile”, „Castilla la Vieja”) etc. În toate aceste cazuri, determinantul nu particularizează obiectul denotat, ci numai asigură caracterul univoc al numelui: particularizează numele însuși în raport cu alte nume formal identice.

2.5.3. Identificatorii pot fi ocazionali (cf. „Córdoba”, *Argentina*), uzuali („Castellón de la Plana”, fr. „pomme de terre”) sau constanți („New York”). Identificatorii uzuali și cei constanți formează cu determinanții lor adevărate *nume compuse*, deși sînt în mod normal disociabili – în cazul identificatorilor „uzuali” – atunci cînd apar în cadre care exclud posibilitatea echivocurilor. Astfel, în Chile nu este nevoie să se spună „Santiago de Chile”, iar în provincia în care se află Castellón de la Plana nu se va spune „merg la Castellón de la Plana”, ci, simplu, „merg la Castellón”; cf. fr. *pommes de terre*, dar *pommes frites*. Ceea ce deosebește net un identificator uzual sau constant de alte tipuri de determinatori este faptul că identificatorul este parte integrantă a unui semn. Astfel, sp. *nueva* este un semn autonom în *una casa nueva*, dar e numai o parte a unui semn în *Nueva Caledonia*. Identificatorii de acest tip sînt, deci, determinatori „interni” (inerenți), fiind în relație cu numele complet, chiar dacă acesta se dovedește disociabil atunci cînd există anumite cadre.

3.1.1. Operațiile care constituie determinarea asigură, așadar, materializarea uneia din posibilitățile fundamentale ale vorbirii: aceea de a se referi fără echivoc la actual și particular cu semne care, în „tezaurul idiomatice”, sînt, prin ele însele, virtuale, fiind de asemenea, în majoritatea lor, universale și, adesea, echivoce. Cu alte cuvinte, determinarea asigură pur și simplu folosirea limbii: integrarea lingvistică dintre o cunoaștere actuală și o „știință” anterioară. Dar mai e ceva, încă mai important: pe de o parte, vorbirea nu folosește tot ceea ce îi poate oferi limba pentru o împrejurare determinată, iar pe de altă

¹ Cf. stud. *Pluralul numelor proprii*, 3.5 (în vol. *Teoria limbajului și lingvistica generală*, pp. 278-280). Tot în legătură cu aceasta, Ch. Bally, *op. cit.*, pp. 227-228, vorbește de „actualizare”, ceea ce nu este în nici un fel acceptabil.

parte vorbirea nu numai că folosește limba, dar o și depășește, dat fiind că ceea ce cunoaștem depășește în mod constant ceea ce știm deja. De asemenea, vorbirea este *évépyeta* și în acest sens mai radical, care este sensul creativ: modifică, re-crează și face să sporească în mod continuu „știința” pe care se bazează. Limba este terenul comun de istoricitate lingvistică a vorbitorilor, și tot ceea ce se spune, se spune într-o limbă care, în parte, se manifestă, în formă concretă, în vorbire. Totodată, însă, vorbirea este *a spune ceva nou prin mijlocirea unei limbi*; și adesea noul, ceea ce nu s-a mai spus înainte, se poate insera în tradiție și poate, la rîndul său, să devină „fapt de limbă”. Pe lângă aceasta, în orice moment, ceea ce efectiv *se spune* este mai puțin decît ceea ce *se exprimă* și *se înțelege*. Dar cum este posibil ca vorbirea să semnifice și să fie înțeleasă dincolo de ceea ce se spune și dincolo de limbă? O asemenea posibilitate este dată de activitățile expresive complementare (cf. 1.2.4) și, mai ales, de circumstanțele în care se vorbește, adică de *cadre*.

Cadrele intervin în mod necesar în orice activitate de vorbire, căci nu există discurs care să nu se producă într-o anumită circumstanță, care să nu aibă un „fond”. Așa cum s-a văzut, cadrele participă în mod aproape constant la determinarea semnelor și adesea substituie determinantii verbali. Însă funcționalitatea lor este mult mai largă: cadrele orientează orice discurs, dîndu-i un sens, și pot chiar să determine nivelul de adevăr al enunțurilor (cf. 3.5.2).

3.1.2. Dată fiind importanța recunoscută și descoperită semnalată a cadrelor, e ciudat cît de puțină atenție le-a fost acordată din punct de vedere descriptiv și analitic. Există teorii ale „contextelor”¹, dar încă nu s-a făcut o înregistrare sistematică a diferitelor cadre posibile². Autorii

¹ Cf. W.M. Urban, *Language and Reality*, trad. sp. *Lenguaje y realidad*, Mexico, 1952, p. 160 și urm.

² Fragilitatea teoriilor menționate s-ar explica prin insuficienta sistematizare a experienței cu privire la cadre. Teoriile scot în evidență, de obicei, caracterul „eliptic” al limbajului. Dar „eliptic” în raport cu ce? Adevărul este că vorbirea ține seama cu anticipație de cadre. Un discurs care se bazează pe cadre complexe poate fi mai „eliptic” din punct de vedere verbal decît altul bazat pe cadre sărace, ceea ce nu înseamnă să fie eliptic din punct de vedere semantic. Poate fi o elipsă involuntară, în cazul unei utilizări deficitare a cadrelor, însă, într-un asemenea caz, este vorba de o deficiență a vorbitorului, și nu de o caracteristică a limbajului. În acest sens, adevărata

care s-au ocupat de această problemă disting de obicei două sau, cel mult, trei cadre. Astfel, Ch. Bally¹ face distincție între *situație* – ansamblul circumstanțelor extraverbale în care se desfășoară discursul sau care sînt cunoscute de către interlocutori – și *context*: „cuvintele care au fost spuse înainte” în același discurs (sau dialog). K. Bühler² distinge trei cadre: *sinfizic*, *sinpractic* sau *sinsemantic*. Primul este un tip particular de cadru fizic (cf. 3.4.4), al doilea corespunde „situației” lui Bally, iar al treilea este cel numit în mod curent „context” (verbal)³. Și W.M. Urban⁴ distinge între *contextul idiomatic* („frază în care apare cuvîntul”) și *contextul vital* sau *situațional*, care coincide cu „situația” lui Bally; în plus, semnaleză *universul de discurs* și importanța lui⁵, dar nu-l delimitează clar de contexte.

După părerea noastră, e necesar să distingem o serie mult mai amplă de cadre, care pot fi grupate în patru tipuri: *situație*, *regiune*, *context* și *universul de discurs*.

3.2.1. Prin *situație* trebuie să înțelegem ceva mult mai limitat și mai puțin ambiguu decît ceea ce se înțelege în mod curent, și anume numai circumstanțele și relațiile spațio-temporale care se creează în mod automat prin însuși faptul că cineva vorbește (cu cineva și despre ceva) într-un punct în spațiu și într-un moment în timp. Prin *situație* trebuie să înțelegem tot ceea ce face posibil să apară *aici* și *acolo*, *acesta* și *acela*, *acum* și *atunci*, și un individ să fie *eu*, iar ceilalți să fie *tu*, *el* etc. *Situația* este, deci, „spațio-timpul” discursului, ceva care este creat de către discursul însuși și ordonat în raport cu subiectul discursului. Determinarea pe care am denumit-o cu același termen (cf. 2.3.5) depinde în întregime de acest cadru și capătă înțeles numai prin

elipsă – elipsa intenționată (omisiunea de a spune ceva) – este chiar un instrument contextual (cf. 3.4.3).

¹ Ch. Bally, *op. cit.*, pp. 43-44.

² K. Bühler, *op. cit.*, p. 117 și urm.

³ Bühler nu înregistrează drept cadru ceea ce se va numi aici „situație” (cf. 3.2.1) deoarece face din ea un „cîmp” particular al limbajului: „cîmpul indicativ” (*op. cit.*, p. 94 și urm.). O asemenea interpretare e cu totul discutabilă: întreaga teorie a „cîmpului indicativ” se bazează pe identitatea funcțională dintre localizatori și gesturi, ceea ce nu se poate accepta.

⁴ W.M. Urban, *op. cit.*, p. 161.

⁵ W.M. Urban, *op. cit.*, pp. 162-164.

raportare la el. De asemenea, pronumele pot denota numai datorită situației; într-adevăr, ele au *semnificație categorială* (sînt „substantive”), dar nu au *semnificație lexicală*: nu numesc și nu desemnează nimic și, de aceea, nu se pot referi decît la obiecte deja „prezente în discurs”.

3.2.2. Situația poate fi *nemediată* (creată prin însuși faptul vorbirii) sau *mediată* (creată prin contextul verbal). Numele proprii, dată fiind „autosuficiența” lor lexicală¹, sînt de obicei instrumentele cele mai potrivite pentru a crea „situații mediate”, adică pentru a aduce lucrurile „la vedere” și în orizontul spațio-temporal al vorbirii. După ce s-a spus *Cezar trecu Rubiconul*, putem să spunem *acest rîu* [„Rubiconul”], fără riscul ambiguității.

3.3.1. Numim *regiune* spațiul între ale cărui limite un semn funcționează în sisteme de determinate de semnificație. Un astfel de spațiu e delimitat, într-un sens, de tradiția lingvistică și, în alt sens, de experiența privitoare la relațiile semnificate. Pot fi distinse trei tipuri de „regiuni”: *zona*, *domeniul* și *mediul*. *Zona* reprezintă „regiunea” în care este cunoscut și folosit în mod curent un *semn*; limitele ei depind de tradiția lingvistică și coincid de obicei cu alte limite, tot lingvistice. *Domeniul* este „regiunea” în care *obiectul* este cunoscut ca element al orizontului vital al vorbitorilor sau al unui „spațiu” organic al experienței ori al culturii, iar limitele sale nu sînt lingvistice; astfel, spațiul în interiorul căruia este cunoscut obiectul „casă” este un „domeniu”². *Mediul* este o „regiune” stabilită social sau cultural: familia, școala, comunitățile profesionale, castele etc. sînt medii în măsura în care posedă moduri proprii de a vorbi. Un „mediu” poate să posede semne specifice pentru „obiecte” dintr-un domeniu mai larg, poate să posede „obiecte” specifice sau poate să posede semne specifice

¹ Cf. W. Havers, *Handbuch der erklärenden Syntax*, Heidelberg, 1931, p. 49.

² Zona este întotdeauna o formă de organizare idiomatice; limitele ei constituie o „izoglosă”. Domeniul, în schimb, este un orizont de experiență obiectivă. Totuși, o realitate în mod obiectiv unică poate fi cunoscută în diferite feluri și, ca atare, poate corespunde la mai mult de un domeniu. Astfel, „durerea de cap” și „cefalgia” reprezintă aceeași realitate, însă cunoscută în feluri deosebite; de aceea, *durerea de cap* și *cefalgia* funcționează în domenii diferite și nu semnifică „același lucru”. Chiar și aceleași forme capătă valori diferite în domenii diferite: *langue* și *parole* au o semnificație în limba franceză și altă semnificație în domeniul lingvisticii.

pentru „obiecte” de asemenea specifice: adică poate funcționa ca „zonă”, ca „domeniu”, ori ca „zonă” și „domeniu” în același timp.

3.3.2. Multe nuanțe semantice ale cuvintelor depind, în mare parte, de deosebirea de „regiune”. Un cuvânt folosit în exteriorul „domeniului” său poate să specifice aceeași realitate obiectivă, însă nu mai semnifică în același fel, căci „evocă” altceva; iar un cuvânt specific unui mediu, pe lângă faptul că denotă ceva, își evocă și mediul, dacă se folosește în alte medii.

În particular, deosebirea dintre *cuvinte uzuale* și *cuvinte tehnice* constă integral în deosebirea dintre „zonă” și „domeniu”: cuvintele uzuale sînt considerate proprii „zonelor”¹, cele tehnice – proprii „domeniilor”. Aceasta înseamnă că deosebirea nu este deloc absolută, din moment ce orice cuvânt cu semnificație lexicală semnifică în același timp într-o *zonă* (dependentă de o tradiție idiomatică particulară) și în interiorul unui *domeniu* (dependent de o cunoaștere obiectivă). Cuvîntul *casă* semnifică, în același timp, în tradiția idiomatică a diferitelor limbi romanice (*zonă*) și în domeniul în care este cunoscut obiectul „casă”, și ar fi un „cuvînt tehnic” prin raportare, de exemplu, la domeniul eschim. *iglu (igloo)*. Se observă că, la cuvintele recunoscute ca „uzuale”, domeniul depășește în mod normal zona (organizarea idiomatică), în timp ce, la cuvintele recunoscute ca „tehnice”, zona și domeniul coincid (cel puțin în interiorul fiecărei comunități lingvistice). Astfel, domeniul lui „casă” este mai amplu decît zonele lui *casă, maison, Haus, house, hus, dom* etc., dar nu se întîmplă la fel cu domeniile lui „struț” sau „fonem”. În plus, pentru a recunoaște caracterul tehnic al unui cuvînt este necesar să avem în vedere două domenii deodată, căci în interiorul domeniului său orice cuvînt este „uzual”. Într-adevăr, în limitele unei limbi, anumite cuvinte sînt considerate ca „tehnice” prin faptul că sînt recunoscute ca fiind proprii unor domenii mai restrînse decît limba însăși. În orice limbă coincide cu anumite domenii de experiență și, ca atare, orice limbă posedă cuvinte „uzuale” care, din punct de vedere al

¹ În acest sens, și numele proprii sînt cuvinte tehnice: cercul lor de valabilitate (germ. *Geltungskreis*) nu depinde de organizarea idiomatică, ci de domeniul în care e cunoscut obiectul lor.

altor limbi, se prezintă ca „tehnice” și se dovedesc a fi „intraductibile”¹. Cuvinte precum *cnut* și *samovar* sau *gheișă* și *samurai* nu sînt „tehnice” în rusă, respectiv în japoneză, dar sînt „tehnice” din punctul de vedere al altor limbi, aparținînd altor domenii. Același lucru se constată între grupuri de limbi aparținînd unor domenii diferite, ca și între dialecte și graiuri ale aceleiași limbi istorice.

3.4.1. Constituie *context* al vorbirii toată realitatea care înconjoară un semn, un act verbal sau un discurs, ca „știință” a interlocutorilor, ca prezență fizică și ca activitate. Pot fi distinse trei tipuri de contexte: *idiomatic, verbal* și *extraverbal*.

3.4.2. *Contextul idiomatic* este format de limba însăși, ca „fond” al vorbirii. În vorbire se manifestă în mod concret o parte a limbii, dar această parte semnifică (are semnificație) în relație cu toată limba, cu toată „știința” idiomatică a vorbitorilor. Orice semn realizat în discurs semnifică în sisteme complexe de opoziții și de asociații – formale și semantice – cu alte semne, care nu sînt rostite, dar care aparțin tezaurului lingvistic al vorbitorilor. „Dicteul” supraréalist, rima, asonanța, jocul de cuvinte sînt moduri de revelare parțială a celor mai nemediate secțiuni ale acestui fond de cunoștințe [competență] asupra căruia se proiectează orice cuvînt concret.

Poate, de asemenea, să funcționeze în calitate de context idiomatic o limbă diferită de cea care este vorbită, așa cum se întîmplă în cazul subiecților plurilingvi². În plus, înăuntrul contextului idiomatic fiecare cuvînt semnifică într-un context mai mic, care este *cîmpul* său de

¹ În acest caz se poate vorbi de *domenii idiomatice*: „seguidilla”, „alborada”, „torero”, „gracioso”, aparțin domeniului idiomatic spaniol, pe cînd „doină”, „romanță”, „răzeș”, „dor” aparțin domeniului idiomatic românesc. Alte domenii sînt *ambientale* (de mediu) sau *dialectale*, iar altele sînt *interidiomate*. Acestea din urmă pot fi *continue*, dacă cuprind diferite idiomuri în întregime (ca în exemplul „casă”), sau *discontinue*, dacă, în limitele fiecărui idiom, cuprind numai anumite domenii (cum se întîmplă cu multe nume proprii și cu terminologiile științifice).

² La un vorbitor plurilingv anumite cuvinte ale unei limbi pot fi afectate în valoarea lor semantică sau, cel puțin, în valoarea lor evocativă, de sensurile formelor analoge din alte limbi. Un român unilingv folosește fără nici un fel de jenă verbul *a dezmierda*, a cărui semnificație are, în plus, o aură de inocență infantilă și de tandrețe. Însă românii care cunosc alte limbi romanice sau latina (cf. lat. *merda* „excrement”) ezită să folosească acest verb și, oricum, evidența etimologiei afectează grav valoarea evocativă a cuvîntului.

semnificație; astfel, un nume de culoare, de exemplu *verde*, semnifică în relație cu alte nume de culori ale aceleiași limbi (*albastru, galben, gri* etc).

3.4.3. *Contextul verbal* este discursul însuși în calitate de „cadru” al fiecăreia dintre părțile sale (ale discursului). Pentru fiecare semn și pentru fiecare porțiune a discursului (care poate fi dialog), constituie „context verbal” nu numai *ce s-a spus înainte*, cum credea Bally (cf. 3.1.2), ci și *ceea ce se va spune* în același discurs. De altfel, acest lucru devine evident pînă și din exemple banale de tipul *Casa lui Ion* și *Casa de Austria*, unde determinanții postpuși funcționează simultan ca elemente contextuale, relevînd semnificația semnului *casă*.

Contextul verbal poate fi *nemediat* – constituit din semnele care se găsesc imediat înainte sau după semnul considerat¹ – sau *mediat*, pînă ajunge pînă la a cuprinde întregul discurs și, în acest caz, poate fi numit *context tematic*. Într-o operă literară, fiecare capitol și, pînă la un anumit punct, fiecare dintre cuvintele cuprinse în el semnifică în relație cu ceea ce s-a spus în capitolele precedente și capătă sensuri noi cu fiecare nou capitol, pînă la ultimul. Din alt punct de vedere, contextul verbal poate fi *pozitiv* și *negativ*: constituie context atît ceea ce se spune efectiv, cît și ceea ce nu se spune. Dacă omisiunea este intenționată, avem de-a face cu ceea ce – în funcție de intenția atribuită vorbitorului – se numește *insinuare, aluzie* sau *sugestie*². Poezia „de sugestie” se bazează, în mare măsură, pe o adecvată folosire intenționată a contextelor verbale negative.

3.4.4. *Contextul extraverbal* e constituit din toate circumstanțele de natură nelingvistică ce sînt percepute în mod direct de către vorbitori.

¹ Recunoașterea unui cuvînt drept corespondent al unei categorii verbale sau al alteia depinde în mare parte – uneori integral – de „contextul nemediat” sau de „asociațiile sintagmatice” ale cuvîntului, stabilite în mod concret în discurs; cf. L.J. Picardo, *El concepto de „partes de la oración”*, Montevideo, 1952, pp. 13-16.

² Enunțul *soarele este mai mare decît Peloponezul* este strict adevărat, căci, într-adevăr, soarele este mai mare decît Peloponezul. Totuși, ceea ce sugerează același enunț este fals (chiar dacă nu asta a fost intenția lui Anaxagoras), și aceasta, anume, prin ceea ce „nu spune”, adică prin faptul că nu indică celălalt termen al comparației. Dacă despre o operă, căreia i s-au făcut zece recenzii favorabile și una cu totul defavorabilă, spunem numai că „a fost aspru criticată”, spunem adevărul, dar lăsăm să se înțeleagă cu totul altceva. „Contextul verbal negativ” permite acest tip particular de minciună care constă în a insinua falsul spunînd adevărul.

Pot fi distinse diferite subtipuri: *fizic, empiric, natural, practic, istoric* și *cultural*.

a) *Contextul fizic* cuprinde lucrurile care se află în raza vizuală a vorbitorilor sau la care aderă un semn (în cazul unui semn gravat, scris sau imprimat; cf. „cadru sinfizic” al lui K. Bühler). Deixisul real și nemijlocit apare în interiorul unui context fizic, prin care, în plus, se individualizează implicit toate lucrurile pe care contextul însuși le conține (cf. 2.3.2 și nota 2, p. 211).

b) *Contextul empiric* e constituit de „stările de lucruri”: obiective, care sînt cunoscute de către cei ce vorbesc într-un anumit loc și într-un anumit moment, deși nu se află în raza vizuală a vorbitorilor: de exemplu, faptul că dincolo de poartă există o stradă, că această casă are cinci etaje, că în apropierea acestui oraș există o mare, un rîu, o plajă, o pădure etc. Expresii ca: *mă duc la plajă, marea e agitată, nu ieși în stradă, domnul de la primul etaj* capătă în vorbirea curentă un înțeles în întregime determinat datorită „contextului empiric”.

c) *Contextul natural* reprezintă totalitatea contextelor empirice posibile, adică *universul empiric* cunoscut de vorbitori. Prin „contextul natural” sînt singularizate și individuate pentru toți vorbitorii, în plan empiric, nume ca: *soarele, luna, cerul, pămîntul, lumea*. Nu se întreabă: „care soare?”, pentru că se cunoaște numai unul¹.

d) *Contextul practic* sau *ocasional* reprezintă „ocazia” („prilejul”) vorbirii: împrejurarea particulară, subiectivă sau obiectivă, în care are loc discursul; de exemplu, faptul de a vorbi cu un bătrîn sau cu un copil, cu un prieten sau cu un dușman, de a vorbi pentru a cere o favoare sau a revendica un drept; faptul că discursul are loc pe stradă sau într-o reuniune de familie, în clasă sau la piață, ziua sau noaptea, vara sau iarna etc. O întreagă serie de funcții gramaticale semantice sau stilistice depind de „prilejul” discursului sau sînt îndeplinite în mod implicit de către acest context; cf., de exemplu: *ce zi frumoasă!, e frig!* (azi și nu în general). O frază ca: *două de zece și una de douăzeci* nu

¹ Ch. Bally, *op. cit.*, p. 81, consideră aceste nume ca „nume proprii ale limbii”, pentru că el nu are în vedere existența și funcția contextului natural. Însă nu încapă îndoială că este vorba de nume comune ale căror denotate sînt cunoscute într-un singur exemplar. La numele proprii individualizarea nu depinde de contexte, ci aparține numelor înseși: numele propriu, cum a observat deja Aristotel, *De interpretatione*, 17 a, este individual *prin natura sa* (și nu prin vreo circumstanță empirică).

are înțeles în sine, dar este perfect clară dacă este adresată unui vânzător ambulant care vinde anumite obiecte de zece și de douăzeci de centime.

e) *Contextul istoric* e constituit de circumstanțele istorice cunoscute de către vorbitori, și poate fi *particular* – limitat, ca istoria unei persoane, a unei familii, a unui sat; sau mai larg, precum istoria unei națiuni (de exemplu, faptul că o țară este republică și nu regat, faptul că o comunitate este creștină și nu musulmană) – sau *universal*; *actual* sau *trecut*. Nume ca: *primarul*, *medicul*, *farmacistul*, *preotul* sînt de obicei denotații individuale în contexte istorice particulare; *regele* este denotația individuală într-un regat; *papa* este o denotație individualizată prin contextul „universal actual”, *lupta de la Salamina* – prin contextul „universal trecut”¹.

f) *Contextul cultural* cuprinde tot ceea ce aparține tradiției culturale a unei comunități, care poate fi foarte limitată sau poate să cuprindă întreaga umanitate. În măsura în care integrează istoria spirituală a unei comunități, „contextul cultural” e o formă particulară a contextului istoric. În latină, *deus* semnifica „un zeu, vreun zeu”; în spaniolă, *Dios* e un nume individualizat de tradiția monoteistă creștină; iar în filozofia scolastică, chiar *filozoful* este o denotație individuală. Așa-numitele „topos-uri” sînt recunoscute și funcționează ca atare în interiorul unei tradiții literare; astfel, pentru vorbitorii culți de limbă spaniolă, expresia *de cuyo nombre no quiero acordarme* [de al cărui nume nu vreau să-mi amintesc] are o savoare particulară pentru că amintește de textul lui Cervantes.

Toate contextele extraverbale pot fi create sau modificate prin intermediul contextului verbal, dar chiar „limba scrisă” și cea literară se bizuie pe unele dintre ele, de exemplu pe contextul natural și pe contexte istorice determinate: Homer face aluzie în mod constant la mituri cunoscute de greci, iar Góngora, cînd scrie *el mentido robador de Europa* [brigandul mincinos al Europei], contează pe un context cultural pe care îl presupune cunoscut cititorilor.

3.5.1. Prin *univers de discurs* înțelegem sistemul universal de semnificații căruia îi aparține un discurs (sau un enunț) și care îi determină validitatea și sensul. Literatura, mitologia, științele, matematica,

¹ Contrar a ceea ce crede K. Bühler, *op. cit.*, p. 259, nu este vorba de un nume propriu.

universul empiric, ca „teme” sau „lumi de referință” ale vorbirii, constituie „universuri de discurs”. O expresie ca *reducerea obiectului la subiect* are sens în filozofie, dar nu are nici un sens în gramatică; fraze precum: *călătoria lui Columb, după cum spunea Parmenide și după cum spunea Hamlet* aparțin unor universuri de discurs diferite. Umorul se bazează adesea pe confuzia intenționată a universurilor de discurs în același enunț; cf., de exemplu: *în pădure doi tineri matematicieni extrăgeau rădăcinile pătrate ale arborilor; văd pe fereastră un om care coboară din maimușă*.

3.5.2. Conceptul „univers de discurs” a fost deseori criticat de către logicienii pozitiviști, cu argumentul că nu există „altă lume” în afara lumii naturale și empiric cognoscibile¹. Că nu există decît o lume e sigur, însă criticile la care ne referim, departe de a invalida conceptul de „univers de discurs”, dezvăluie o neînțelegere radicală a problemei. Nu este vorba de alte „universuri”, de alte „lumi de lucruri”, ci e vorba de alte „universuri de discurs”, de alte *sisteme de semnificații*. Însăși pretenția de „a traduce”, de exemplu, frazele mitologiei, transferîndu-le la nivelul vorbirii despre lumea empirică și istorică („grecii credeau că...” etc.), dezvăluie tocmai faptul că este vorba de „universuri de discurs” diferite. În realitate, enunțurile aparținînd unor universuri de discurs non-empirice nu sînt lipsite de sens și nu impun nici o „traducere”. Valoarea de adevăr a unei afirmații despre „Ulise” nu se verifică în istoria greacă, ci în *Odiseea* și în tradiția corespunzătoare, în care *Ulise era soțul Penelopei* este o propoziție adevărată, pe cînd *Ulise era soțul Elenei* este falsă; iar afirmațiile despre „centauri” sînt verificabile în mitologie, unde propoziția *centaurul era un sacrificiu de o sută de tauri* este falsă, pe cînd *centaurul era o ființă pe jumătate om și pe jumătate cal* este adevărată.

3.6.1. Cele spuse sînt suficiente, credem, pentru a sublinia importanța pe care inventarul cadrelor și recunoașterea funcțiunilor lor le au pentru *gramatică*, pentru *teoria literară* și pentru *teoria limbajului*. În particular, se cuvine subliniată importanța cadrelor non-verbale, care sînt adesea ignorate.

¹ Vezi, de exemplu, B. Russel, *Introduction to Mathematical Philosophy*, trad. sp. *Introducción a la filosofía matemática*, Buenos Aires, 1945, pp. 237-239, și L.S. Stebbing, *A Modern Introduction to Logic*, Londra, 1950, pp. 55-56.

3.6.2. În ceea ce privește *gramatica*, aici cadrele non-verbale intervin în mod necesar, deși în măsură diferită, în considerarea celor trei planuri ale ei: *teoretic*, *descriptiv* și *analitic*¹. În planul teoretic, anumite procedee de semnificare pot fi definite numai prin referire la tipurile de cadre în care sînt destinate să funcționeze (acesta este cazul pronumelor personale și al deicticelor pronominale, adjectivale și adverbiale); în definirea altor procedee de semnificare, referirea la cadre intervine cel puțin în sens negativ, ca în cazul numelor proprii, care sînt independente de circumstanțele vorbirii (în ceea ce privește actualizarea și individualizarea) (cf. nota 1, p. 229). Iar dintr-un punct de vedere mai general, referirea la cadre este indispensabilă pentru delimitarea *lexemelor* (cuvinte cu semnificație categorială și lexicală, ca numele și adjectivalele) de *catagoreme* (cuvinte care au numai semnificație categorială și care, ca atare, „denotează” fără „a desemna”, cf. 3.2.1). Intervenția cadrelor este mai mică în planul descriptiv, care este planul propriu al „limbii”; totuși, este necesar cel puțin să semnalăm care funcțiuni nu dispun de instrumente verbale într-o limbă (realizîndu-se exclusiv prin circumstanțele vorbirii) și care instrumente verbale pot fi substituite de cadre. Însă recunoașterea cadrelor este indispensabilă mai ales pentru analiza gramaticală a textelor, căci aceleași scheme formale pot corespunde la funcții total diferite, în cadre diferite.

În general, o lingvistică propriu-zis *funcțională* nu poate neglija cadrele, nici măcar pe cele „extraverbale”, căci funcțiile reale nu apar în limba abstractă, ci în vorbirea concretă. Acest lucru este adevărat și pentru *lingvistica diacronică*: nici ea nu poate ignora circumstanțele generale în care s-a vorbit o limbă².

¹ Aceste trei planuri se disting în gramatică în acord cu „nivelurile” la care poate fi luat în considerație limbajul (cf. 1.1.4). În plan teoretic, gramatica este *teorie gramaticală* sau *gramatică generală*: sarcina ei este aceea de a recunoaște și defini categoriile verbale și categoriile gramaticale ca procedee semantice ale vorbirii. În plan descriptiv, gramatica este o descriere a schemelor formale de care dispune o limbă. Iar în plan analitic, este *analiză gramaticală* (formală și sistematică) a funcțiunilor care se manifestă în mod concret într-un text.

² Contrar a ceea ce pretinde formalismul lingvistic, limba nu poate fi studiată „în sine și pentru sine”, și cu atât mai puțin istoria ei. Cine ar putea înțelege, de exemplu, istoria lexicului romanic fără cunoașterea civilizației occidentale și a creștinismului?

3.6.3. În ceea ce privește *teoria literară* – sau, mai degrabă, teoria tehnicii și a interpretării literare –, cunoașterea cadrelor non-verbale are importanță în două sensuri, ambele fundamentale.

În primul rînd, „limba scrisă” nu dispune deloc sau dispune parțial de anumite cadre (ca, de exemplu, mediul, situația nemediată, contextul fizic, cel empiric și cel practic) și, ca urmare, în măsura în care îi sînt necesare, trebuie să se creeze prin mijlocirea contextului verbal. Acest fapt pune scriitorului o serioasă problemă de ordin tehnic. Problema este minoră pentru poezia lirică, aceasta fiind mai liberă față de cadre și, ca atare, mai abstractă și prin ea însăși mai universală. Desigur, poezia lirică poate fi motivată printr-o „ocazie”, dar ocazia este exterioară poeziei, iar viziunea poetică o depășește îndată, universalizînd-o¹. În schimb, poezia epică și mai ales proza narativă au mult mai multă nevoie de cadre. Pentru a-și concretiza viziunea, prozatorul trebuie să facă lucrurile tangibile, personajele trebuie să le facă prezente și vizibile, împrejurările – sesizabile. În unele romane se vorbește de rîuri și păduri, dar nu li se simte umiditatea și răcoarea, și acesta este un indiciu că ne aflăm în prezența unor scrieri eșuate. Opera în proză trebuie să-și *confină* în mare parte cadrele. Acest fapt explică dificultatea, de ordin tehnic, mult mai mare a prozei artistice în raport cu poezia lirică.

În al doilea rînd, literatura valorifică întotdeauna, în măsură mai mare sau mai mică, anumite cadre limitate, în special pe cele istorice și culturale. De aici rezultă „dificultatea” sporită a unor opere în raport cu altele, dificultate aflată în relație directă cu mai marea lor adeziune la contexte ignorate de către cititor. Și tot de aici rezultă necesitatea comentariilor, dacă interpretarea se face în contexte diferite de cele pe care se bazează opera: „a explica” o operă înseamnă, înainte de toate, a-i reconstrui cadrele².

¹ „Ocazia” are, firește, funcția ei în poem, ca semnalare a ceea ce s-a depășit prin viziunea poetică. Un expedient destul de superficial și ingenuu al ermetismului poetic – expedient vechi de cînd lumea, dar mereu înnoit de artizanii cerebrali ai poeziei – constă în a ascunde „ocazia”, ceea ce totuși nu oferă o certitudine privind existența unei viziuni poetice.

² Aceasta implică recunoașterea caracterului propriu-zis lingvistic al comentariului „filologic”, al cărui obiectiv constă, în mare parte, în revelarea cadrelor în care textul studiat dobîndește înțelesul său deplin.

3.6.4. În sfârșit, în ceea ce privește *teoria limbajului*, o recunoaștere adecvată a funcțiilor tuturor cadrelor ar contribui la eliminarea unor vechi și persistente erori. Între ele, în primul rând, aceea a limbii „perfecte din punct de vedere logic”, ca și aceea a pretensei „imperfecțiuni” sau „insuficiențe” a limbajului.

Limba „perfectă din punct de vedere logic” este un nonsens teoretic (căci logică sau illogică poate fi numai o expresie concretă, nu limba abstractă) și ar fi cu totul inutilă, căci ar servi numai pentru a re-gîndi gînditul, și nu pentru a avansa în gîndire (adică a crea noi semnificații). Însă, chiar dacă s-ar considera că o asemenea limbă ar fi utilă, sarcina de a o construi ar fi zadarnică: în utilizarea acelei limbi ar interveni cadrele (începînd cu însuși contextul verbal), și ea ar înceta să fie un cod neechivoc și imuabil. Constructorii de limbi nu pot înlătura cadrele și nici nu pot împiedica faptul ca vorbirea să semnifice în contexte infinite.

La fel de nefericită și crasă este și eroarea conținută în afirmațiile privind „imperfecțiunea” și „insuficiența” limbajului, eroare în care au căzut pînă și gînditori atît de subtili ca H. Bergson și A.N. Whitehead. Această eroare constă în confundarea vorbirii concrete cu limba abstractă, în a crede că ceea ce se vorbește e pur și simplu „limbă”, în faptul de a nu observa că limba consemnată în gramatică și în dicționar este numai instrumentul vorbirii și gama ei istorică de posibilități, că vorbirea depășește mereu limba și înseamnă *propriu-zis* particularul și concretul. Un discurs se poate dovedi inadecvat, din cauza lipsurilor discursului în cauză și nu a insuficienței universale a limbajului. Whitehead¹ semnaleză drept insuficiență a limbajului faptul că expresia lingvistică nu se poate referi la univers în toate detaliile acestuia: „limbajul este total nedeterminat din cauza faptului că orice eveniment presupune un tip sistematic de mediu”. Ceea ce este sigur este, însă, exact contrarul: limbajul nu *spune* condițiile contextuale, pentru că nu este necesar să le spună, însă le *utilizează* și, ca urmare, expresia reală le implică și le conține². Vorbirea semnifică [produce

¹ A.N. Whitehead, *Process and Reality*, trad. sp. *Proceso y realidad*, Buenos Aires, 1956, pp. 28-29.

² Tot Whitehead observă însă, în alt loc, că într-un enunț „există întotdeauna o referire tacită la mediul ocaziei în care se vorbește” (*op. cit.*, pp. 357-358).

semnificații] într-un proces infinit, care este procesul însuși al realității semnificate. Eroarea lui Whitehead constă în faptul de a considera că o frază dată ca exemplu este *identică* cu cea realmente rostită (eroare pe care el însuși o critică la alți autori). În realitate, izolată de contextele ei, fraza este alta: este *numele* frazei și implică o translație de la limbajul primar la „metalimbaj” (la vorbirea *despre* limbaj). Cu aceasta nu vrem să spunem că nu trebuie să dăm exemple. Dar nu trebuie uitat faptul că fraza-exemplu este numai un „nume” prin care ne referim la cealaltă frază, cea care semnifică într-o mulțime de contexte, așa cum prin cuvîntul *arbore* vorbim despre „arborii” reali și nu pretendem ca el însuși (cuvîntul) să fie verde și să aibă frunzișul des. Dacă îmi propun să cercetez semnificația versului lui Dante: *Nel mezzo del cammin di nostra vita*^{*)}, versul la care mă refer nu este acesta pe care tocmai l-am scris, ci acela care se află în *Divina Commedia*. Și acest vers nu are un *sens* deplin decît în relație cu întregul poem.

^{*)} Primul vers din *Divina Commedia*.